

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1941

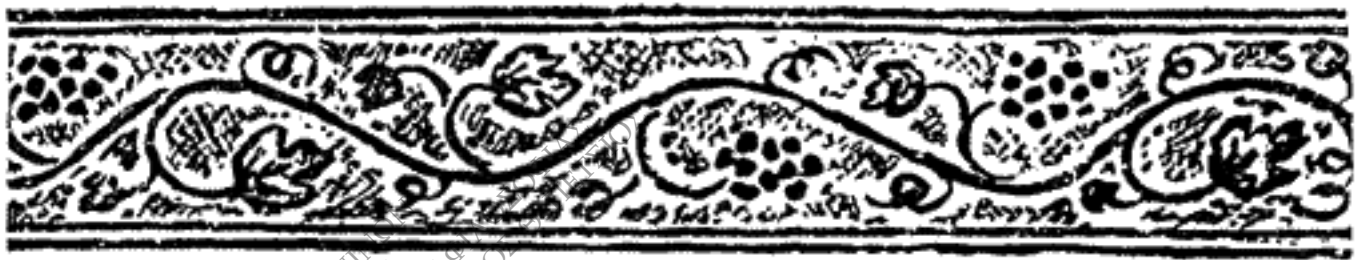
ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΣΤΑΔΙΟΥ — 38

ΑΘΗΝΑΙ

ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΥ ΝΙΤΣΕ

Η ΓΕΝΗΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ

VI

Ἐνῶ ἡ φαντασία τοῦ Ἡράκλειτου ἀνερευνοῦσε τὸ ἀκατάπαυστα ταρασσόμενο σύμπαν, τὴν «πραγματικότητα», μὲ τὸ βλέμμα τοῦ γοητευμένου θεατῆ ποῦ παρατηρεῖ ἀναρίθμητα ζευγάρια νὰ παλεύουνε σὲ χαρούμενες κονταρομαχίες ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη αὐστηρῶν διαιτητῶν, ἕνα ὑπεροχώτερο, ἀκόμη, προαίσθημα τὸν κυρίευσε. Δὲν μποροῦσε πιά νὰ βλέπῃ τὰ ἀνταγωνιζόμενα ζευγάρια χωριστὰ ἀπὸ τοὺς κριτές τῶν καὶ καθὼς δὲν πίστευε παρὰ σὲ μιὰν ἀδιαίρετη, πάντα, καὶ αἰώνια δικαιοσύνη, τόλμησε ν' ἀνακράξῃ: «Ἡ πάλη τῶν ἀναρίθμων στοιχείων εἶναι καθαρὴ δικαιοσύνη! Κι' ἐξ ἄλλου τὸ Ἔν εἶναι τὸ Πολλαπλοῦν (*). Γιατί ποιά εἶναι ἡ οὐσία ὄλων αὐτῶν τῶν ἰδιοτήτων; Εἶναι θεοὶ ἀθάνατοι; Εἶναι ὄντα μεμονωμένα, ποῦ ἐνεργοῦν γιὰ δικό τους λογαριασμό, χωρὶς ἀρχὴ καὶ χωρὶς τέλος; Κι' ἂν ὁ κόσμος ποῦ βλέπουμε δὲν γνωρίζει παρὰ τὸ γίνεσθαι καὶ τὴν καταστροφὴν κι' ἀγνοεῖ τὸ μόνιμο, οἱ ἰδιότητες αὐτὲς δὲν θὰ συγκροτοῦσαν ἕνα μεταφυσικὸ κόσμον ἄλλου εἴδους, ὄχι, βέβαια, τὸν κόσμον τῆς ἐνότητας ποῦ ὁ Ἄναξιμανδρος ζητοῦσε πίσω ἀπὸ τὸ κυμαινόμενο προπέτασμα τῆς πολλαπλότητας, ἀλλὰ ἕναν κόσμον αἰώνιον καὶ οὐσιωδῶν πολλαπλοτήτων;» Μολοντί ὁ Ἡράκλειτος τὴν ἀρνήθηκε μὲ βιαστικότητα, δὲν παραπλανήθηκε ἀραγες ξανά, μὲ κάποιον ἐλιγμό, στὴν δυαδικὴ τάξιν τοῦ κόσμου, ἀποτελούμενη ἀπὸ ἕναν Ὀλυμπο μὲ πολυάριθμους ἀθάνατους θεοὺς καὶ δαίμονες — δηλαδὴ συναπαγόμενη πολλὰς πραγματικότητες — κι' ἀπὸ ἕναν ἀνθρώπινον κόσμον, ὁ ὁποῖος δὲν βλέπει παρ'

ἀπὸ μακρὰ τὸ νέφωμα τῆς σκόνης ποὺ σηκώνει ἡ ὀλύμπια πάλη καὶ τὸ σπιθοβόλημα τῶν θεϊκῶν κονταριῶν — δηλαδὴ ἔνο γίνεσθαι καὶ τίποτ' ἄλλο; Ὁ Ἄναξιμανδρος ἀκριβῶς φαντάστηκε πὼς προφυλάγταν ἀπὸ τίς καθωρισμένες ἰδιότητες καταφεύγοντας στὸ μεταφυσικὸ Ἄπειρο. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἰδιότητες αὐτὲς γεννιῶνται καὶ παρέρχονται, τοὺς εἶχε ἀρνηθῆ τὴν ἀληθινὴ καὶ οὐσιαστικὴ ὑπαρξιν, κατ' αὐτὸν ὁμοίως τὸν τρόπο τὸ γίνεσθαι δὲν περιοριζότανε μονάχα στὴν ἐκδήλωσιν τῆς πάλης τῶν αἰώνιον ἰδιοτήτων; Δὲν εἶν' ὡς νὰ ξαναγυρίζουμε στὴν περιέργη ἀδυναμία τῆς ἀνθρώπινης γνώσης τὸ νὰ μιλάμε περὶ τοῦ γίνεσθαι, ὅταν στὸ βάθος τῶν πραγμάτων δὲν ὑπάρχει ἴσως γίνεσθαι ἀλλὰ μονάχα ἡ ταυτόχρονη ὑπαρξιν πολλῶν ἀληθινῶν πραγματικότητων ποῦ ξεφεύγουν ἀπὸ τὸ γίνεσθαι ὅπως κι' ἀπὸ τὴν φθορά;

Ἄλλ' αὐτὰ εἶναι ὑπεκφυγές καὶ μονοπάτια παραπλανητικά, ἀνάξια τοῦ Ἡράκλειτου. Ἄναφώνει γιὰ δευτέρη φορά: «Τὸ ἔν εἶναι τὸ Πολλαπλοῦν». Οἱ ἀπειράριθμοι αἰσθητὲς ἰδιότητες δὲν εἶναι μήτε αἰώνιες οὐσίαι μήτε φαντάσματα τῶν αἰσθήσεων μας (ὁ Ἄναξαγόρας θὰ παραδεχθῆ τὴν πρώτην ὑπόθεσιν, ὁ Πάρμενιδης τὴν δευτέραν), δὲν εἶναι μήτε τὸ ἀκαμπτο καὶ μὲ αὐτοπεποίθησιν ὄν, οὔτε ἡ φευγαλέα φαινομενικὴ φύσις ποῦ διαπερνᾷ τοὺς ἀνθρώπινους ἐγκεφάλους. Τὴν τρίτην ὑπόθεσιν, τὴν μόνην ποῦ ἔμεινε γιὰ τὸν Ἡράκλειτον, κανεὶς δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ τὴν μαντέψῃ οὔτε νὰ τὴν ὑπολογίσῃ ἐκ τῶν προτέρων μὲ μόνην τὴν βοήθειαν τῆς διαλεκτικῆς του ὁσφρησῆς, γιὰτί ὅ,τι ἐφεῦρε εἶναι κάτι τὸ πρωτόφαντον, ἀκόμη καὶ στὴ σφαῖραν τῶν πιὸ ἀπίθανων μυστικιστικῶν ἰδεῶν καὶ τῶν πιὸ ἀπροσδόκητων κοσμικῶν μεταφορῶν. Ὁ κόσμος εἶναι τὸ παιγνίδι τοῦ Δία, ἢ, σὲ φυσικὴν ὁρολογίαν, τοῦ πυρός μὲ τὸν ἑαυτοῦ του

(*) Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενον.
1. «Καὶ ἐκ πάντων ἔν καὶ ἐξ ἑνός πάντα» (Diels: Fragmente, Ἡράκλ. Β. 10. (64. 2). «ἔν πάντα εἶναι» (Αὐτ. Β. 50. (69. 10). «τὸ ὄν πολλά τε καὶ ἔν» Ἡράκλ. Ἐμπεδ. (Αὐτ. 21. Α. 29 (158. 22). (Π. τ. Μ.).

μονάχα ὑπὸ τὴν ἔννοια τούτη τὸ Ἔν εἶναι ταυτόχρονα καὶ τὸ Πολλαπλοῦν.

Γιὰ νὰ ἐξηγήσουμε, πρῶτα-πρῶτα, τὴν εἰσαγωγή τοῦ πυρός ὡς δημιουργικῆς δύναμης τοῦ σύμπαντος, θὰ ὑπομνήσουμε τὴν ἀνάπτυξη ποῦ ἔδωσε ὁ Ἀναξίμανδρος στὴ θεωρία του ὅτι τὸ νερὸ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων. Παρ' ὅτι στὰ σύστωδη μέρη ἔτρεφε ἔμπιστοσύνη στὸν Θαλῆ, τὴν παρατηρήσεις τοῦ ὁποῦ ἐνίσχυσε καὶ ἐξέτεινε ὁ Ἀναξίμανδρος, δὲ μπορούσε νὰ πιστέψῃ πῶς πρὶν ἀπ' τὸ νερὸ καὶ, κατὰ ἕνα τρόπο, πρὶν ἀπ' τὸ νερὸ δὲν ὑπῆρξε κανένας ἄλλος βαθμὸς τῆς ἰδιότητος (1). Πίστευε, ἀντιθέτως, πῶς τὸ ὕγρὸ ἐδημιουργεῖτο ἀφ' ἑαυτοῦ μετὰ τὸ συνδυασμὸ τοῦ θερμοῦ καὶ τοῦ ψυχροῦ (2). Τὸ θερμὸ καὶ τὸ ψυχρὸ ἦταν ἐπομένως τὰ προκαταρκτικὰ στάδια τοῦ νεροῦ, οἱ πρὶν ἀρχέγονες ἀκόμη ἰδιότητες. Ὄταν ἀποχωρίζονται ἀπὸ τὸ πρωταρχικὸ ὄν, τὸ Ἄπειρο, ἀρχίζει τὸ γίνεσθαι. Ὁ Ἡράκλειτος, ποῦ παραδεχότανε τὴν αὐθεντία τοῦ Ἀναξίμανδρου στὴ φυσικὴ, ἐρμηνεύει τὴ θεωρία του περὶ τοῦ θερμοῦ γιὰ νὰ φτιάξῃ τὴν πνοή, τὴ θερμὴν ἀνάσα, τοὺς ξηροὺς ἀτμοὺς, μετὰ τὸ λόγια: τὴν πυρῶδη φλόγωση. Γιὰ τὸ πῦρ αὐτὸ, θὰ πῆ ὅτι καὶ ὁ Θαλῆς κι' ὁ Ἀναξίμανδρος εἶπανε γιὰ τὸ νερὸ ποῦ διαρρέει μετὰ χίλιες μορφὰς τοὺς δρόμους τοῦ γίνεσθαι, προπάντων στὰ τρία κυριώτερα στάδια του, τὸ θερμὸ, τὸ ὕγρὸ καὶ τὸ στερεό. Γιὰ τὸ νερὸ ποῦ παίρνει τὸν κάτω δρόμο γίνεται γῆ καὶ τὸ νερὸ ποῦ παίρνει τὸν ἄνω δρόμο γίνεται πῦρ, ἢ, ὅπως τὸ λέει ὁ Ἡράκλειτος μετὰ περισσότερη σαφήνεια: ἀπὸ τὴ θάλασσα ἀναδίδονται ἀναθυμιάσεις καθαρὰς ποῦ χρησιμεύουν ὡς τροφή στὸ οὐράνιο πῦρ τῶν ἀστρῶν ἀπ' τὴ γῆ ἀναδίδονται οἱ σκοτεινὲς καὶ νεφελώδεις ἀναθυμιάσεις ἀπὸ τὴς ὁποῖας τρέφεται τὸ ὕγρὸν. Οἱ καθαροὶ ἀτμοὶ σχηματίζουν τὴ μεταβατικὴ κατάστασι ἀπὸ τὴ θάλασσα στὴ φωτιά, οἱ ἀκάθαρτοι ἀτμοὶ σχηματίζουν τὴ μεταβατικὴ κατάστασι ἀπὸ τὴ γῆ στὸ νερὸ. Ἔτσι τὸ πῦρ ἀκολουθεῖ δυὸ δρόμους μεταμόρφωσης ποῦ ἀναβοκατεβαίνουν ἀδιάκοπα, πᾶνε κι' ἔρχονται, ὁ ἕνας παράλληλα στὸν ἄλλον, ἀπὸ τὴ φωτιά στὸ νερὸ, κατόπι στὴ γῆ καὶ πάλιν ἀπὸ τὴ γῆ στὸ νερὸ κι' ἀπ' τὸ νερὸ στὴ φωτιά (3). Ἐνῶ

ὁ Ἡράκλειτος παρακολουθεῖ τὸν Ἀναξίμανδρο στὴς σημαντικώτερες βεβαιώσεις του, λ.χ. ὅταν λέει πῶς τὸ πῦρ συντηρεῖται ἀπὸ τὴς ἀναθυμιάσεις ἢ ὅτι τὸ νερὸ εἶναι ἡ ἀρχὴ εἴτε τῆς γῆς εἴτε τῆς φωτιᾶς, ἐμφανίζεται ἀνεξάρτητος κι' ἀναιρεῖ τὸ δάσκαλό του ὅταν ἀποκλείει τὸ ψυχρὸν ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἐξελικτικὴ πορεία (processus), ἐνῶ ὁ Ἀναξίμανδρος τὸ ἔθεσε ὡς ἰσοδύναμο πρὸς τὸ θερμὸ γιὰ νὰ γεννηθῇ ἀπὸ τὴν ἔνωσή τους τὸ ὕγρὸ (4). Ἡ ἀπόφασις αὐτὴ, πρέπει νὰ λεχθῇ τοῦτο, ἀποτελοῦσε ἀνάγκη γιὰ τὸν Ἡράκλειτο: γιὰτὶ ἂν τὸ πᾶν εἶναι φωτιά, δὲ μπορεί νὰ ὑπάρξῃ τίποτε, παρ' ὅσοδήποτε μεταμορφώσεις, ποῦ νὰ εἶναι τὸ ἀπόλυτο ἀντίθετό του. Ὁ Ἡράκλειτος, λοιπόν, θὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ λεγόμενον ψυχρὸν ὡς ἕνα βαθμὸ τοῦ θερμοῦ (5) καὶ μπορεί, χωρὶς δυσκολία, νὰ δικαιολογήσῃ αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία. Μὰ ὅτι ἐνδιαφέρει περισσότερο ἀπ' αὐτὴ τὴν παρέκκλιση ἀπὸ τὴ θεωρία τοῦ Ἀναξίμανδρου, εἶναι ἡ συμφωνία ποῦ ἀκολουθεῖ κατόπι. Πίστευει, ὅπως καὶ ὁ τελευταῖος αὐτός, σ' ἕνα τέλος τοῦ κόσμου ποῦ ἐπαναλαμβάνεται περιοδικά, καὶ στὸ νέο πάντοτε ξεφύτρωμα ἐνὸς ἄλλου κόσμου ποῦ γεννιέται ἀπὸ τὴν καταστροφή ποῦ διαδέχεται τὴν παγκόσμια σύγκρουση. Πρᾶγμα ἀρκετὰ χαρακτηριστικὸ, τὴν περίοδο κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ κόσμος πηγαίνει σὲ συνάντησι τῆς παγκόσμιας αὐτῆς σύγκρουσις ποῦ θὰ τὸν ἀναλύσῃ σὲ καθαρὸ πῦρ, ὁ Ἡράκλειτος τὴν ἀποκαλεῖ περίοδο πόθου καὶ ἀνάγκης, ἐνῶ ἡ ὀλοκληρωτικὴ καύσις ἀπὸ τὴ φωτιά ἀντιπροσωπεύει τὸν κόρο. Μᾶς μένει νὰ διερωτηθοῦμε πῶς γνώρισε καὶ ὑπέβαλε τὴν ἀφύπνισι τῆς ἀνάγκης γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου, τὴ διάχυσι τοῦ Ἐνὸς στὴς μορφὰς τοῦ Πολλαπλοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ παροιμία, ποῦ βεβαιώνει πῶς ὁ «κόρος γεννοβολάει τὸ ἔγκλημα (τὴν ἔβρειν)» (6), φαίνεται νὰ μᾶς βοηθῇ, καὶ γιὰ μιὰ

ροῦσθαι κατὰ τινὰς περιόδους ἐναλλάξ τὸν σύμπαντα αἰῶνα. Τοῦτο δὲ γίνεσθαι καθ' ἐμπαρμένην. Τῶν δὲ ἐναντίων τὸ μὲν ἐπὶ τὴν γένεσιν ἄγον καλεῖσθαι πόλεμον καὶ ἔριν, τὸ δ' ἐπὶ τὴν ἐκπύρωσιν ὁμολογίαν καὶ εἰρήνην, καὶ τὴν μεταβολὴν ὁδὸν ἄνω κάτω, τὸν τε κόσμον γίνεσθαι κατ' αὐτὴν πυκνούμενον γὰρ τὸ πῦρ ἐξυγραίνεσθαι συνιστάμενον τε γίνεσθαι ὕδωρ, πηγνόμενον δὲ τὸ ὕδωρ εἰς γῆν τρέπεσθαι· καὶ ταῦτα τὴν ὁδὸν ἐπὶ τὸ κάτω εἶναι· πάλιν τε αὐτὴν γῆν χεῖσθαι, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ γίνεσθαι, ἐκ δὲ τούτου τὰ λοιπὰ, σχεδὸν πάντα ἐπὶ τὴν ἀναθυμιάσιν ἀνάγων τὴν ἀπὸ τῆς θαλάττης· αὐτὴ δὲ ἐστὶν ἡ ἐπὶ τὸ ἄνω ὁδὸς· γίνεσθαι δὲ ἀναθυμιάσεις ἀπὸ τῆς γῆς καὶ θαλάττης, ἃς μὲν λαμπράς καὶ καθαρὰς, ἃς δὲ σκοτεινὰς, αἰεθεσθαι δὲ τὸ μὲν πῦρ ὑπὸ τῶν λαμπρῶν, τὸ δὲ ὕγρὸν ἀπὸ τῶν ἐτέρων. Τὸ δὲ περιέχον ὁποῖον ἐστὶν οὐ δηλοῖ· εἶναι μὲντοι ἐν αὐτῷ σκάφας ἐπεστραμμένας κατὰ κοῖλον πρὸς ἡμᾶς, ἐν αἷς ἀθροίζομενας τὰς λαμπράς ἀναθυμιάσεις· ἀποτελεῖν φλόγας, ἃς εἶναι τὰ ἀστρα...» Διογ. ΙΧ. 7-10. (Diels, Fragmente, Ἡράκλ. Α 1. (55,9). (Π. τ. Μ.)

1. Βλ. Παρ. (2) (Π. τ. Μ.).

2. «Τὰ ψυχρὰ θέρεται, θερμὸν φύγεται» Ἡράκλ. Β. 126 (79,16). (Diels, Fragm. — Π. τ. Μ.).

3. Ὁ Νίτσε μεταφράζει τὴν ἔβρειν μετὰ τὴ λέξι Frevel: ἔγκλημα.

1. «Ἀναξίμανδρος μὲν Πραξιᾶδου Μιλήσιος, Θαλοῦ γενόμενος διάδοχος καὶ μαθητὴς, ἀρχὴν τε καὶ στοιχεῖον εἰρηκε τῶν ὄντων τὸ ἄπειρον, πρῶτος τοῦτο τοῦνομα κομίσας τῆς ἀρχῆς. Λέγει δ' αὐτὴν μῆτε ὕδωρ μῆτε ἄλλο τι τῶν καλουμένων εἶναι στοιχείων, ἀλλ' ἑτέραν τινὰ φύσιν ἄπειρον, ἐξ ἧς ἀπαντὰς γίνεσθαι τοὺς οὐρανοὺς καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς κόσμους.»— Σιμπλικ. Φυσ. 24, 13. (Π. τ. Μ.)

2. «Τὸ ἐκ τοῦ αἰθίου γόνιμον θερμοῦ τε καὶ ψυχροῦ... ἐπικριθῆναι.» Ἀναξίμ. 10. (13, 35). Εἰς τὰ Fragm. τοῦ Diels (Π. τ. Μ.).

3. «Ἐδόκει δὲ καθολικῶς μὲν τάδε· ἐκ πυρός τε πάντα συνεστάναι καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεσθαι... γίνεσθαι τε πάντα κατ' ἐναντιότητα καὶ εἶναι τὰ ὅλα ποταμοῦ δίκην, πεπεράνθαι τε τὸ πᾶν καὶ ἕνα εἶναι κόσμον· γεννᾶσθαι τε αὐτὸν ἐκ πυρός καὶ πάλιν ἐκπυ-

στιγμή μπορεί πράγματι νὰ διερωτηθῆ κανεὶς ἂν ὁ Ἡράκλειτος δὲν θεωροῦσε τὴν ἕβριν ὡς ἀφετηρία τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῆς στὴν πολλαπλότητα⁽¹⁾. Ἄς ἐξετάσουμε σοβαρὰ αὐτὴ τὴ σκέψη· στὸ φῶς τῆς ἡ μορφῆς τοῦ Ἡράκλειτου ἀλλοιώνεται, ἡ περήφανη λάμψη τῶν ματιῶν του σβύεται, μὰ βαθειὰ πτυχὴ θλιβερῆς ἐγκατάλειψης κι' ἀδυναμίας σκάβεται βαθειὰ στὰ χαρακτηριστικά του καὶ καταλαβαίνουμε τότε γιατί ἡ ὄψιμη ἀρχαιότητα τὸν ὠνόμασε δακρύνοντα φιλόσοφο.

Ἡ παγκόσμια ἐξελικτικὴ κίνηση (processus) δὲν φανερώνεται ἔτσι σὰ μιὰ πράξη κολασμοῦ τῆς ἕβρεως; Ἡ πολλαπλότητα ὡς τὸ ἀποτέλεσμα ἑνὸς ἐγκλήματος; Ἡ μεταμόρφωση τοῦ καθαροῦ σὲ ἀκάθαρτο ὡς συνέπεια τῆς ἀδικίας; Τὸ λάθος δὲν διαπιστοῦται σ' αὐτὴ τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων;

Κι' ἂν ὁ κόσμος τοῦ γίνεσθαι καὶ τῶν ἀτόμων ἐλαφρῶθῃ ἀπὸ τὸ βάρος του, δὲν καταδικάζεται ταυτόχρονα νὰ φέρῃ πάντοτε τὶς συνέπειές του;

VII

Αὐτὴ ἡ ἐπικίνδυνη λέξη, ἡ ἕβρις, εἶναι πραγματικὰ ἡ λυθία λίθος κάθε ἡρακλειτικού. Ἐδῶ μπορεί νὰ δείξῃ ἂν κατάλαβε ἢ ἂν παραγνώρισε τὸ δάσκαλό του. Ὁ κόσμος αὐτὸς εἶναι γεμᾶτος πλάνη, ἀδικία καὶ ἀντίφαση;

Ναί, ἀνακράζει ὁ Ἡράκλειτος, ἀλλὰ μονάχα γιὰ τὸ στενοκέφαλον ἄνθρωπο ποὺ ἀντικρῶζει τὰ πράγματα χωριστὰ κι' ὄχι στὸ σύνολό τους· δὲν εἶν' ἀλήθεια γιὰ τὸν κηδεμονεύοντα θεό. Γι' αὐτὸν τὸ θεὸ ὄλες οἱ ἀσύμφωνιες συνενώνονται σὲ μιὰν ἁρμονία, ἀθέατην, ἴσως, στὸ μάτι τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου, αἰσθητὴν ὅμως σ' ἐκείνον ποὺ, καθὼς ὁ Ἡράκλειτος, μοιάζει μὲ τὸν ἐποπτεύοντα θεό· τὸ πύρινο βλέμμα του δὲν ἀφίνει οὔτε μιὰ σταλιά ἀδικίας στὸν κόσμο ποὺ ἐκτείνεται ὀλόγυρά του, κι' ἀκόμη κατορθώνει νὰ κατανικήσῃ, μὲ μιὰν ὑπέροχη σύγκριση, τὴν κύρια δυσκολία τοῦ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς τὸ ἀγνὸ πῦρ μπόρεσε νὰ πάρῃ μορφὲς τόσο ἀκάθαρτες. Μονάχα τὸ παιγνίδι τοῦ καλλιτέχνη καὶ τὸ παιγνίδι τοῦ παιδιοῦ μποροῦν, ἐδῶ κάτω, ν' αὐξάνουν καὶ νὰ χάνονται, νὰ οἰκοδομοῦν καὶ

νὰ γκρεμίζονται μὲ ἀθωοσύνη. Κ' ἔτσι, καθὼς ὁ καλλιτέχνης καὶ τὸ παιδί, τὸ αἰώνια ἐνεργὸν πῦρ τέρπεται νὰ κατασκευάζῃ καὶ νὰ καταστρέφῃ μὲ ἀθωοσύνη· τὸ παιγνίδι δὲ αὐτὸ τὸ παίζει ὁ Αἰὼν μὲ τὸν ἑαυτοῦ του⁽²⁾. Μεταβαλλόμενος σὲ γῆ καὶ σὲ νερό, σωρεύει, σὰν τὸ μικρὸ παιδί, βουναλάκια ἄμμο στὴν ἀκροθαλασσιά, ὑψώνει πύργους καὶ τοὺς γκρεμίζει κι' ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ξαναρχίζει τὸ παιγνίδι του. Μιὰ στιγμὴ κόρου κ' ὕστερα κυριεύεται πάλι ἀπὸ τὴν ἀνάγκη, ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἀνάγκη πιέζει τὸν τεχνίτη νὰ δημιουργήσῃ. Δὲν εἶναι μιὰ ἔνοχη φιλοδοξία, ἀλλὰ τὸ ἔνστιχτο τοῦ παιγνιδιοῦ ποὺ ξυπνάει ἀδιάκοπα, αὐτὸ ποὺ φέρνει σὲ φῶς νέους κόσμους. Τὸ παιδί πετάει κάποτε τὸ παιγνίδι του, μὰ σὲ λίγο τὸ ξαναπιάνει ἀπὸ ἀπλὸ καπρίτσιο. Ἀλλὰ μόλις οἰκοδομήσῃ, συνδυάζει, συγκεντρώνει καὶ σχηματοποιεῖ τὶς μορφὲς σύμφωνα μὲ κάποιο νόμο καὶ μὲ μιὰν αὐστηρὴ ἐσωτερικὴ διάταξη.

Γιὰ νὰ ἰδῆ κανεὶς ἔτσι τὸν κόσμο, πρέπει νὰ εἶναι αἰσθητικὸς καὶ νὰ ἔχει διαπιστώσει πῶς ὁ ἀνταγωνισμὸς τῆς πολλαπλότητας στὸν καλλιτέχνη καὶ στὴ γένεση τοῦ ἔργου τέχνης μπορεί νὰ ἐγκλείῃ ἕνα νόμο καὶ ἕνα δικαίωμα, πῶς ὁ καλλιτέχνης τοποθετεῖται πιὸ ψηλά ἀπὸ τὸ ἔργο του ὅταν στοχάζεται, πιὸ μέσα στὸ ἔργο του ὅταν ἐργάζεται, πῶς ἡ ἀναγκαιότητα καὶ τὸ παιγνίδι, ὁ ἀνταγωνισμὸς καὶ ἡ ἁρμονία, ζευγαρώνουν ἀναγκαστικὰ γιὰ νὰ γεννοβολήσουν τὸ καλλιτέχνημα⁽³⁾.

1. Ἄγνοοῦμε πῶς ὠνόμαζε τὴν τάση στὴν πολλαπλότητα... Ἢὰ πίστευε στὴν αἰωνιότητα τοῦ πυρός, ἀλλὰ γιὰ τὴν καταγωγή τοῦ κόσμου παραδέχεται τὸν Ἀναξίμανδρο. Στὴν ἰδέα ποὺ εἶχε ἀποκρυσταλλώσει γιὰ μιὰν ἕβρι, γιὰ τὴ γέννηση τοῦ κόσμου καὶ τὴν κρίση του ἀπὸ τὸ πῦρ, ἀνακαλύπτουμε μιὰ ξεπερασμένη, μόλις κατὰ τὸ ἥμισυ, ἀποψη τῆς θεωρίας τοῦ Ἀναξίμανδρου. Γιὰ τὸν Ἡράκλειτο, ἐπίσης, ἡ πολλαπλότητα ἔχει κάτι τὸ ὄβριστικό· ἡ μεταμόρφωση ἀπὸ τὸ καθαρὸ στὸ ἀκάθαρτο δὲ γίνεται ἀλάνθαστα. Ἡ μεταμόρφωση ἀκολουθεῖ στὸ σύνολό της τοὺς νόμους τῆς Δίκης· τὸ μεμονωμένο ἄτομο εἶναι ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὴν ἀδικία, ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ πῦρ τιμωρεῖται μὲ τὸ λεῖο καὶ μὲ τὴν χρησιμοσύνη γιὰ τὴν ἕβρι ποὺ ἐγκλείει... Πρέπει ἀπ' ὅλα αὐτὰ νὰ συγκρατήσουμε πῶς τὸ πῦρ καὶ ἡ Δίκη εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτό· τὸ πῦρ εἶναι ὁ αὐτοδικαστὴς του.

(ΧΙΧ, σ. 182-183).

Πρβ.: «λέγει δὲ καὶ τὸν κόσμον κρίσιν καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῷ διὰ πυρός γίνεσθαι λέγων οὕτως· τὰ δὲ πάντα οἰακίξει κεραυνός, τουτέστι κατεσθύνει, κεραυνὸν τὸ πῦρ λέγων τὸ αἰώνιον, λέγει δὲ καὶ φρόνιμον τοῦτο εἶναι τὸ πῦρ καὶ τῆς διοικήσεως τῶν ὄλων αἰτίον· καλεῖ δὲ αὐτὸ χρησιμοσύνην καὶ κόρον· χρησιμοσύνη δὲ ἐστὶν ἡ διακόσμησις κατ' αὐτόν, ἡ δὲ ἐκπύρωσις κόρος. πάντα γάρ φησι, τὸ πῦρ ἐπελθὸν κρινεῖ καὶ καταλήψεται» Ἡράκλ. Β. 65 (71, 11), Diels, Fragm. Ἰσοπολ. IX. 10 (Π. τ. Μ.).

1. Πρβ.: (κόσμον) «γενεῖσθαι καὶ ἐκπυροῦσθαι κατὰ τινὰς περιόδους ἐναλλάξ τὸν σύμπαντα αἰῶνα». Ἡρακλ. Α. 1. (55, 20) καὶ «αἰὼν παῖς ἐστὶ παίζων». Β. 52 (69, 17). (Π. τ. Μ.)

2. Εἶναι μιὰ καθαρῶς αἰσθητικὴ θεώρηση τοῦ κόσμου. Κάθε ἠθικὴ τάση καὶ κάθε τελειολογία ἀποκλείονται· γιὰ τὸ παιδί-δημιουργὸς δὲν ἐνεργεῖ πρὸς σκοποὺς καθωρισμένους ἀλλὰ συνεπείᾳ μιᾶς ἐμφυτῆς Δίκης. Δὲν μπορεί νὰ ἐνεργήσῃ παρὰ σύμφωνα μὲ σκοποὺς καὶ μὲ τὸ νόμο, ἀλλὰ δὲν ἐπιδιώκει αὐτόν ἢ ἐκείνον τὸν σκοπὸ. Στὸ σημεῖο αὐτὸ χωρίζει ἀβυσσὸς τὸν Ἡράκλειτο ἀπὸ τὸν Ἀναξαγόρα. Κι' αὐτὸ εἶναι ἀκριβῶς τὸ σημεῖο ποὺ δὲν κατάρθωσαν νὰ συλλάβουν οἱ νεώτεροι σχολιαστὲς... Τὸ πῦρ ποὺ ἀρέσκειται, παίζοντας αἰῶνια, νὰ δημιουργῆ τὸν κόσμο, πρόσθετινίζει σ' αὐτὴ τὴ δημιουργία ὅπως τὴν ἀτενίζει κι' ὁ

Ποιός θ' απαιτήση, λοιπόν, από μιὰ τέτοια φιλοσοφία, νὰ μᾶς δώση καὶ μιὰν ἠθική μὲ τις ἀπαραίτητες κατηγορικές προταγές της; Καὶ ποιός θὰ κατηγοροῦσε τὸν Ἡράκλειτο γιὰ τὴν ἔλλειψη τούτη; Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕως τὴν τελευταία τοῦ ἴνα μιὰ ἀνάγκη καὶ ἀπολύτως «μὴ ἐλεύθερος», ἀν μὲ τὴ λέξη «ἐλευθερία» ἐννοοῦμε τὴν τρελλή ἀξίωση νὰ μπορούμε ν' ἀλλάζουμε ὑπόσταση, ὁπότεν τὸ θελήσουμε, ὅπως τὸ ρούχο μας, ἀξίωση ποῦ ὡς τὴν ὥρα κάθε φιλόσοφος, ἀξίος τοῦ ὀνόματος, περιφρόνησε μὲ ὅλη τὴν ὀφειλόμενη εἰρωνεία. Ἄν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων ποῦ ζοῦνε συνειδητὰ μέσα στὸ λόγο, κατὰ τρόπο ποῦ νὰ ἱκανοποιῆ τὸ παντεποπτικὸ μάτι τοῦ καλλιτέχνη, εἶναι τόσο μικρός, εἶναι γιὰτί οἱ ψυχές των εἶναι ὑγρές καὶ τὰ μάτια καὶ τ' ἄφτια τοῦ ἀνθρώπου καὶ προπάντων ἡ

ἴδιος ὁ Ἡράκλειτος καὶ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο διεκδικεῖ τὴ σοφία γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Ἡ ἐποπτικὴ κι' ὄχι ἡ ἐργατικὴ αὐτὴ νόηση ἀποτελεῖ τὴ σοφία. Πρέπει νὰ κάνουμε διάκριση μεταξὺ τῆς *Δίχης* ὑπὸ τὴ μορφή τῆς ἐξελικτικῆς προόδου (processus) (*Ἐπεξ, τ. Μ.: *Ἐριδος) καὶ τῆς ἐνορατικῆς αὐτῆς ὄψεως ποῦ ἀγκαλιάζει τὰ πάντα. Ἡ μιὰ εἶναι ἡ ἐμφυτὴ δικαιοσύνη ἢ γνώμη ποῦ ἐνεργεῖ δι' ἀνταγωνισμῶν ἢ ἄλλη εἶναι ἡ πύρινη δύναμη ποῦ δεσπόζει διὰ τοῦ βλέμματος ὅλου τοῦ κόσμου. Γιὰ νὰ ἐξηγήσουμε τὴ σκέψη τούτη πρέπει νὰ ἐπικαλεσθοῦμε τὴ δραστηριότητα τοῦ τεχνίτη: ἡ ἐμφυτὴ *Δίχης* ἢ γνώμη, ὁ κόσμος ποῦ ἀποτελεῖ τὸ πεδίο, τοῦ συνόλου ἀντιμετωπιζομένου ὡς παιγνιδίου, καὶ ὁ καλλιτέχνης δημιουργός, κρίνοντας τὸ πᾶν καὶ ταυτιζόμενος ὁ ἴδιος μὲ τὸ ἔργο του. Ὁ Ἄναξαγόρας θέλει ἐντελῶς ἄλλο πρᾶγμα. Σκέπτεται πῶς μιὰ καθωρισμένη καὶ σκοποθετικὴ θέληση, ὅπως ἡ ἀνθρώπινη θέληση, διέπει τὸν κόσμον. Γι' αὐτὴ του τὴν τελεολογικὴ ἀποψη ὁ Ἀριστοτέλης τὸν ὀνομάζει τὸν πρῶτον ἀπαθῆ φιλόσοφο. Εἰσάγει στὴν οὐσία τῶν πραγμάτων μιὰν ἰδιότητα ἀπ' ὅλους γνωστῆ, τὸ *συνειδητὸ βούλεσθαι*: ὁ Νόος του εἶναι μᾶλλον ἢ θέληση μὲ τὴ λαϊκὴ ἐννοια τῆς λέξης, μιὰ θέληση σκοπιμότητας. Γιὰ πρώτη φορὰ ἐμφανίζεται στὴ φιλοσοφία ἡ χοντροκομμένη ἀντινομία μεταξὺ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ὕλης: ἀπ' τὴ μιὰ μεριά μιὰ ἰδιότητα ποῦ γνωρίζει, θέτει σκοπὸς, καὶ ποῦ ταυτόχρονα θέλει, κινεῖται κλπ., κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μιὰ ἀδρανῆ ὕλη.— Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἀντιστάθηκε γιὰ πολὺν καιρὸς ἀπὸ τὴ θεωρία. Δὲν εἶναι διόλου ἑλληνικὴ ἡ ἀντίληψη τῆς διάκρισης μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς, τοῦ ἑνός ὡς ὀλικοῦ καὶ τῆς ἄλλης ὡς ὅλου... Ἡ ἀποψη τοῦ Ἡράκλειτου εἶναι ἀσθεντικῶς ἑλληνικὴ γιὰτί εἶναι καθαρῶς ἐσωτερικὴ. Δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀντίθεση μεταξὺ τοῦ ὀλικοῦ καὶ τοῦ ὅλου, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια. Εἶναι, λοιπόν, λάθος ν' ἀπορρίπτουμε αὐτὴ τὴν ἀντίληψη τῆς νόησης γιὰτί, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ Ἄναξαγόρας ἦταν ὁ πρῶτος ποῦ εἰσήγαγε τὴν ἰδέα τοῦ Νόου. Πῶς θὰ κρίνουμε τότε τὴν ἰδέα τῆς ἐκπύρωσης; Ὁ Ἡράκλειτος παραδεχότανε στὴ θεωρία τοῦ Ἄναξιμανδρου ὅτι ἡ γῆ ζηραίνεται κι' ὅτι τὸ τέλος θὰ προέλθῃ ἀπὸ τὸ πῦρ... Ὁ δημιουργὸς-παιδί κατασκευάζει καὶ καταστρέφει ἀδιάκοπα, μ' ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ τὸ παιγνίδι ξαναρχίζει πάλι ἀπ' τὴν ἀρχή: μιὰ στιγμὴ κόρου, κατόπιν ἡ ἀνάγκη ἀναφαίνεται πάλι. Αὐτὴ ἡ διαρκὴς οἰκοδομικὴ καὶ καταστροφικὴ δραστηριότητα εἶναι μιὰ *χρημοσύνη*: ὅπως ὁ καλλιτέχνης νιώθει τὴν ἀνάγκη τῆς δημιουργίας, ἔτσι καὶ ἡ παιδιά εἶναι μιὰ ἀνάγκη. Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἐπέρχεται ὑπερκόρωση καὶ δὲ μένει τίποτε ἔξω ἀπ' τὸ πῦρ, ὅλα τ' ἄλλα ἔχουν καταποντισθῆ. Τότε δὲν ἀφυπνίζεται ἡ ὕβρις, ἀλλὰ τὸ ἐνοστιχτο τοῦ παιδιοῦ ποῦ παρωθεῖ σὲ νέα διακόσμηση (ΧΙΧ, σελ. 184-185). [Πρβλ. «*Λέγει δὲ καὶ φρόνιμον τοῦτο εἶναι τὸ πῦρ καὶ τῆς διοικήσεως τῶν ὅλων αἴτιον*» καλεῖ δὲ αὐτὸ *χρημοσύνην* καὶ κόρον» *χρημοσύνην δὲ ἔστιν ἡ διακόσμησις κατ' αὐτόν, ἡ δὲ ἐκπύρωσις κόρος, πάντα γὰρ, φησί, τὸ πῦρ ἐπιελθὼν κρινεῖ καὶ καταλήγεται*» Ἡράκλ. Β. 65 (71, 11) Diels: Fragmente.]

νόησή του εἶναι κακοὶ μάρτυρες δταν «ὁ ὑγρὸς βόρβορος γεμίζει τὴν ψυχὴ του». Γιὰτί συμβαίνει τοῦτο; Αὐτὸ κανεὶς δὲν τὸ ρωτᾷ, ὅπως δὲν ρωτᾷ γιὰτί ἡ φωτιά γίνεται γῆ καὶ νερό. Ὁ Ἡράκλειτος, πρᾶγματι, δὲν ἔχει κανένα λόγο νὰ νιώθῃ τὸν ἑαυτὸ του ὑποχρεωμένο ν' ἀποδείξῃ (ὅπως ὁ Λάϊμπνιτς) ὅτι ὁ κόσμος αὐτὸς εἶναι ὁ καλύτερος τῶν κόσμων. Τοῦ ἀρκεῖ ὅτι εἶναι τὸ ὠραῖο αὐτὸ παιγνίδι τοῦ Αἰῶνα. Θεωρεῖ μάλιστα τὸν ἀνθρωπο γενικά σὰν πλάσμα παράλογο, πρᾶγμα ποῦ δὲν ἐμποδίζει νὰ τελειοῦται, σ' ὄλο αὐτὸ τὸ ὄν, ὁ νόμος τῆς κυρίαρχης λογικῆς. Δὲν ἔχει καθόλου προνομιακὴ θέση στὴ φύση, ἡ ἀνώτερη μορφή τῆς ὁποίας εἶναι τὸ πῦρ, ὅπως λ.χ. στ' ἄστρα, κι' ὄχι βέβαια ὁ ἡλίθιος ἄνθρωπος. Ἄν μετέχει, ὡς ἕνα βαθμὸ, τοῦ πυρός, ὑπὸ τὴν πίεση τῆς ἀνάγκης, εἶναι τότε κάπως πῶς πολὺ λογικός: ἀν ἀποτελεῖται μόνο ἀπὸ νερό καὶ γῆ, δὲν ἔχει διόλου λογικό. Τίποτε δὲν τὸν ἀναγκάζει, μὲ τὸ γεγονὸς καὶ μόνο ὅτι εἶναι ἄνθρωπος, νὰ γνωρίζῃ τὸν *λόγον*.

Γιὰτί ὁμῶς ὑπάρχει νερό, γιὰτί ὑπάρχει γῆ; Αὐτὸ ἀποτελεῖ γιὰ τὸν Ἡράκλειτο πρόβλημα πολὺ σπουδαιότερο ἀπὸ τὸ νὰ διερωτᾶται γιὰτί οἱ ἄνθρωποι εἶναι τόσο ἡλίθιοι καὶ τόσο κακοί. Στὸν ἀνώτερον ἄνθρωπο, ὅπως καὶ στὸν πῶς μωρὸ, ἐκδηλώνεται ἡ ἴδια συμμόρφωση μὲ τὸ νόμο καὶ ἡ ἴδια δικαιοσύνη. Μ' ἂν ἤθελε νὰ θέσῃ κανεὶς στὸν Ἡράκλειτο τὸ πρόβλημα τοῦτο: Γιὰτί τὸ πῦρ δὲν εἶναι πάντοτε πῦρ, γιὰτί ἄλλοτε εἶναι νερό κι' ἄλλοτε γῆ; — θ' ἀπαντοῦσε ἀπλοῦστατα: «Εἶναι παιγνίδι, μὴν τὸ παίρνετε τραγικά, καὶ προπάντων μὴ τὸ ἀνάγετε σὲ ἠθικὸ ζήτημα!». — Ὁ Ἡράκλειτος περιγράφει μονάχα τὸν ὑπαρκτὸ κόσμον μὲ τὴν εὐνοϊκὴ ἀφ' ἑνός συγκατάβαση ποῦ δοκιμάζει ὁ τεχνίτης μπροστὰ στὸ δημιουργούμενο ἔργο του. Ὅσοι ἔχουνε λόγο νὰ μὴ εἶναι ἱκανοποιημένοι μὲ τὸν τρόπο ποῦ περιγράφει τὴν ἀνθρώπινη φύση, αὐτοὶ καὶ μόνοι τὸν βρήκανε θλιβερό, μελαγχολικό, θρηνώδη, σκοτεινὸ, χολερικό, πεσσιμιστὴ καὶ γενικά ἀπεχθῆ. Ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ ἀντιπάθειες ἢ οἱ συμπάθειές τους, τὸ μῖσος ἢ ἡ ἀγάπη τους, θὰ τὸν ἀφίναν ἀδιάφορο καὶ θὰ τοὺς σερβίριζε μερικὲς ἀλήθειες τοῦ εἶδους αὐτοῦ: «Τὰ σκυλιὰ γαυγίζουν τὸν ἀγνωστο» ἢ «Ὁ γαῖδαρος προτιμᾷ τὸ ἄχυρο ἀπ' τὸ χρυσάφι.»

Τέτοιοι δυσαρεστημένοι εἶναι κ' ἐκεῖνοι ποῦ παραπονοῦνται γιὰ τὴν ἀσάφεια [τὸ σκοτεινὸ] τοῦ ὕφους τοῦ Ἡράκλειτου. Ποτέ, ἴσως, ἄνθρωπος δὲν ἔγραψε σὲ διαυγέστερο καὶ φωτεινότερο ὕφος. Ὑφος, εἰν' ἀλήθεια, λακωνικώτατο, συνεπῶς σκοτεινὸ γιὰ τοὺς βιαστικούς ἀναγνώστες. Ἀλλὰ τὸ λόγο ποῦ ἕνας φιλόσοφος θὰ ἦταν ἀπὸ σκοποῦ σκοτεινός, ὅπως κατηγορήσαν τὸν Ἡράκλειτο, δὲν κατώρθωσε κανένας νὰ τὸν

ἐξηγήση, ἐκτὸς ἂν εἶχε λόγους νὰ κρύψῃ τὴ σκέψῃ του ἢ ἦταν ἄρκετὰ πονηρὸς γιὰ νὰ σκεπάσῃ κάτω ἀπὸ λέξεις τὴν ἔλλειψή τῆς σκέψης. Μ' ἂν πρέπει, καθὼς λέει ὁ Σοπενάουερ, ἀκόμη καὶ στὶς συνηθισμένες συνθήκες τῆς πρακτικῆς ζωῆς ν' ἀποφεύγῃ κανεὶς τὶς πιθανὰς παρεξηγήσεις μετὰ τὴν ἀκριβολοξία, πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἐκφρασθῇ κατὰ τρόπον ἀσαφῆ καὶ μάλιστα αἰνιγματικό, ὅταν πρόκειται γιὰ ἕνα θέμα ἀπὸ τὰ πιὸ δύσκολα, τὰ πιὸ δύσληπτα, τὰ λιγώτερο πρασιτὰ στὴ σκέψῃ, καὶ γιὰ θέμα ποῦ ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερο ἔργο τῆς φιλοσοφίας. Ὅσο γιὰ τὴ συντομία, ὁ Ζάν - Πῶλ (*) δίνει μιὰ καλὴ συμβουλή: «Στὸ κάτω - κάτω ἀξίζει ὅ,τι εἶναι μεγάλο, ὅ,τι περικλείει ὕψηλές ἔννοιες γιὰ τὰ σπά-

νια πνεύματα, νὰ ἐκφράζεται λακωνικά, συνεπῶς σκοτεινά, ὥστε τὸ μέτριο πνεῦμα νὰ προτιμᾷ νὰ βλέπῃ σ' αὐτὸ μιὰν ἀνοησία, παρὰ νὰ τὸ ἐρμηνεύῃ μετὰ τὴ δική του στεγνωτότητα. Γιατὶ τὰ χυδαῖα πνεύματα ἔχουν τὴν ἀποκρουστικὴ ἱκανότητα νὰ μὴ βλέπουν, ἀκόμη καὶ στὸν πιὸ βαθυστόχαστο καὶ στὸν πιὸ πλούσιο λόγο, παρὰ τὴν τετριμμένη καὶ κοινότοπη γνώμη τους». Ἐξ ἄλλου ὁ Ἡράκλειτος δὲν διέφυγε τοὺς μέτριους ἐξηγητῆς. Οἱ Στωικοὶ τὸν εἶχαν ἤδη ἐρμηνεύσει ἰσοπεδώνοντάς τον καὶ ὑποβιβάζοντας τὴ θεμελιακὴ αἰσθητικὴ του ἀντίληψη γιὰ τὸ παιγνίδι τοῦ σύμπαντος σὲ φρονιμάδα καὶ ὑποταγὴ στὶς διατακτικὰς τοῦ σύμπαντος καὶ ἐννοεῖται σύμφωνο πάντοτε μετὰ τὰ συμφέροντα τοῦ ἀνθρώπου, σὲ βαθμὸ ποῦ ἡ φυσικὴ του, στὰ κεφάλια αὐτά, ξέπεσε σ' ἕνα χοντροκομμένον ὀπτιμισμὸ ποῦ διαρκῶς παροτρύνει τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλο: «Plaudite amici!»

(*) Johann Paul Friedrich Richter (Jean - Paul), Γερμανὸς συγγραφέας (1763 - 1822), Σ. τ. Μ.

(Ἄκολουθεῖ)

ΝΕΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ

ΕΡΩΤΙΚΟ

Ξεχάστηκα νὰ πλέκω τ' ὄνειρό μου
καὶ μ' ἔκλεισε ἡ νυχτιὰ νὰ σὲ προσμένω.
Στὸ μάκρος ἀγναντεύοντας τοῦ δρόμου,
ξεχάστηκα νὰ πλέκω τ' ὄνειρό μου.
Λὲς ἀπ' τὸ χτυποκάρδι τὸ δικό μου
ἦ ἀπὸ τ' ἀηδόνι τὸ ξετρελλαμένο,
ξεχάστηκα νὰ πλέκω τ' ὄνειρό μου
καὶ μ' ἔκλεισε ἡ νυχτιὰ νὰ σὲ προσμένω;

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΣ

